

Pierre Bourdieu Roger Chartier

Ο ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Roger Chartier

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Σώτη Τριανταφύλλου

Περιεχόμενα

Πρόλογος (του Ροζέ Σαρτιέ)	9
1. Το επάγγελμα του κοινωνιολόγου	27
2. Ψευδαισθήσεις και γνώση.....	55
3. Δομές και άτομο.....	81
4. Έξη και πεδίο	105
5. Μανέ, Φλομπέρ και Μισελέ	129

Το επάγγελμα του κοινωνιολόγου

POZE SARTIE: Δεν πρέπει να είναι εύκολο να είσαι κοινωνιολόγος, αφού, όταν κοιτάζει κανείς τον τρόπο που υποδέχεται ο κόσμος το έργο σου, ξαφνιάζεται από τις τρομερές αντιφάσεις που ξεπηδούν και από τις πένες των συγγραφέων και μέσα στον νου των ανθρώπων. Επειδή, ακόμα κι έτσι, το ζήτημα είναι τι από τα δύο ισχύει: η κοινωνιολογία είναι άραγε φτιαγμένη για να κινητοποιεί τις μάζες ή για να αποκαρδιώνει το εργατικό κίνημα; Πώς μπορεί μια τόσο δυσανάγνωστη γραφή να είναι ταυτοχρόνως τόσο πολύπλοκη που να μην μπορεί κάποιος να τη διαπεράσει και να φέρει ωστόσο ένα ιδιαιτέρως σαφές μήνυμα και, μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις, ριζικά ανατρεπτικό; Μπορεί η κοινωνιολογία να ισχυριστεί—όπως έχουμε κατά

καιρούς την εντύπωση— ότι είναι μια κυρίαρχη επιστήμη, μια γνώση της γνώσης, ενώ, με όλα όσα γράφεις, την αναιρείς ως επιστημονικό κλάδο; Ίσως μπορούμε να ξεκινήσουμε την πρώτη από αυτές τις συνεντεύξεις από αυτές τις αντιφάσεις, αφού το διακύβευμά τους είναι μια σειρά θεμελιωδών ερωτημάτων: Τι είναι η κοινωνιολογία; Τι σημαίνει να είσαι κοινωνιολόγος; Πώς πρέπει να συλλάβουμε τη σχέση της κοινωνιολογίας με άλλες επιστήμες που, όπως η ιστορία (η δική μου επιστήμη), βρίσκονται αντιμέτωπες με αυτό το πρωτεϊκό και κάπως ανησυχητικό τέρας;

PIER MPOUPNTIE: Ναι, νομίζω ότι η κοινωνιολογία ενοχλεί, αλλά το αίσθημα της καταδίωξης που θα μπορούσα να δοκιμάσω ως κοινωνιολόγος εξουδετερώνεται, παρ' όλα αυτά, από τις ίδιες τις αντιφάσεις των επιθέσεων. Κυρίως πιστεύω ότι οι μορφές πολιτικού τύπου που στοχοποιούν τον κοινωνιολόγο έχουν τουλάχιστον αυτή την αρετή, να είναι αντιφατικές· και, ως εκ τούτου, καθιστούν το όλο θέμα ζωντανό. Εντάξει, είναι αλήθεια ότι την κοινωνιολογία δεν είναι πάντα εύκολο να τη ζεις.

ΡΟΖΕ ΣΑΡΤΙΕ: Ναι, επειδή έχουμε την εντύπωση ότι είναι μια επιστήμη που, στην προσπάθειά της να στοχαστεί πάνω στον κοινωνικό κόσμο, εγγράφει ταυτοχρόνως εκείνον που την παράγει μέσα στο ίδιο το πεδίο που είναι έτοιμος να περιγράψει. Με αυτή την έννοια, δεν είναι εύκολο να τη ζεις, όχι μόνο επειδή αντανακλά στους άλλους μια εικόνα του εαυτού τους την οποία, συχνά, δεν υποφέρουν, αλλά και επειδή εμπλέκει τον αναλυτή μέσα στην ίδια την ανάλυση.

ΠΙΕΡ ΜΠΟΥΡΝΤΙΕ: Ναι, έχω βιώσει αυτή την κατάσταση: Όταν, για παράδειγμα, πρόκειται να μιλήσω για κοινωνιολογία σε μη κοινωνιολόγους, σε μη επαγγελματίες, διχάζομαι ανάμεσα σε δύο πιθανές στρατηγικές. Η πρώτη συνίσταται στο να παρουσιάσω την κοινωνιολογία ως ακαδημαϊκή επιστήμη, σαν να επρόκειτο για την ιστορία ή τη φιλοσοφία, και, σ' αυτή την περίπτωση, το ακροατήριο με υποδέχεται με ενδιαφέρον — με ακαδημαϊκό, ωστόσο, ενδιαφέρον. Ή επιδιώκω να ασκήσω την ειδική επίδραση της κοινωνιολογίας, δηλαδή να φέρω τους ακροατές μου σε κατάσταση αυτοανάλυσης και, τότε, ξέρω ότι εκτίθεμαι στον κίνδυνο να γίνω ο αποδιοπομπαίος τράγος του ακροατη-

ρίου. Για παράδειγμα, είχα μια εμπειρία, πριν από δύο χρόνια, όταν πήγα στη Φιλαρμονική των Βρυξελλών,¹ καλεσμένος από τον υπεύθυνο ενός συλλόγου —των «Φίλων της Φιλαρμονικής των Βρυξελλών»— που πολύ ευγενικά αλλά κάπως αφελώς μου είχε ζητήσει να εκθέσω τις απόψεις μου, τις ιδέες μου για την τέχνη, για την κοινωνιολογία της μουσικής κτλ. Μέχρι την τελευταία στιγμή —το θυμάμαι πολύ καλά—, στο αυτοκίνητο που μας μετέφερε τη νύχτα τού έλεγα: «Δεν καταλαβαίνετε· με βάζετε να κάνω κάτι φοβερό και θα έχει δραματική εξέλιξη· θα έχουμε επεισόδια, θα με βρίσουν». Νόμιζε ότι έχω το συνηθισμένο τρακ του ομιλητή. Ύστερα, αυτό που φοβόμουν συνέβη: Έγινε χαμός —επί κάμποσες ημέρες ήταν το μοναδικό θέμα συζήτησης στους κύκλους των διανοούμενων των Βρυξελλών. Κάποιος φίλος μου άκουσε έναν από τους συμμετέχοντες να λέει ότι, από την εποχή των

¹ Δεν βρήκαμε την ημερομηνία και το θέμα της διάλεξης στις Βρυξέλλες. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι επαναλάμβανε τα θέματα «Ο Bourdieu επιτίθεται. Δυο δάχτυλα του Ravel. Συνέντευξη με την Cyril Huvé», *Le Monde de la musique*, 6 Δεκεμβρίου 1978, σσ. 30-31 (αναδημοσιευμένο στο *Questions de sociologie*, ό.π., σσ. 155-160).

σουρεαλιστών, δεν είχε ακούσει ποτέ μια τόσο θυελλώδη και απίθανη συζήτηση. Κι όμως, είχα πει πράγματα εντελώς ανώδυνα, παρουσιάζοντάς τα όσο πιο ουδέτερα μπορούσα, χρησιμοποιώντας ευφημισμούς. Είχα πάρει προφυλάξεις· είχα βάλει σημάδι μια ηλικιωμένη κυρία, πολύ καλοντυμένη, με την τσάντα της πάνω στα γόνατα, και πρόσεχα να μην είμαι προκλητικός· να απαλύνω τα πράγματα. Παρ' όλα αυτά, νομίζω ότι η κοινωνιολογική «αλήθεια» —τρόπος του λέγειν, βάζω την «αλήθεια» σε εισαγωγικά— έχει τέτοια βιαιότητα που πληγώνει· προκαλεί πόνο. Οι άνθρωποι, για να απαλλαγούν απ' αυτόν, τον επιστρέφουν σ' εκείνον που φαινομενικά τον προκάλεσε.

POZE SARTRE: Αναμφίβολα αυτή είναι η διαφορά με την ιστορία, που μιλάει για νεκρούς και, ίσως, με την εθνολογία και την ανθρωπολογία, που περιγράφουν υποκειμένα τα οποία έρχονται σπανίως, και σε εξαιρετικές συνθήκες, αντιμέτωπα με τους λόγους (discours) που μιλάνε γι' αυτά.

PIER BOURDIEU: Ναι, κι εδώ μπορώ να απαντήσω μ' ένα παράδειγμα. Είναι ένα συμβάν που δρίσκω

αστείο. Ένας συνάδελφός μου στο Collège de France, που είναι εξέχον μέλος του Ινστιτούτου, μου έλεγε ότι οι εργασίες μου είχαν προκαλέσει κάποιες αντιδράσεις σε μέλη του Ινστιτούτου, ακόμα και σθεναρές αντιστάσεις. Από τις εργασίες μου, το πιο σκανδαλιστικό ήταν ένα άρθρο που είχα δημοσιεύσει με τον τίτλο «Οι κατηγορίες της καθηγητικής κατανόησης» βάζοντας πολλή ειρωνεία — ανοίγω μια παρένθεση: πολύ συχνά υπάρχουν πράγματα που γράφω γελώντας· δυστυχώς, δεν υπάρχει σημάδι που να εκφράζει το γέλιο γραπτώς, πρόκειται για μια σοβαρή έλλειψη των συμβόλων της γραφής. Είχα δώσει λοιπόν στο άρθρο τον τίτλο «Οι κατηγορίες της καθηγητικής κατανόησης» και ανέλυα αφενός το πώς βαθμολογούσε τα γραπτά των μαθητών του ένας καθηγητής της δεύτερης προπαρασκευαστικής τάξης του λυκείου Φενελόν και αφετέρου τις νεκρολογίες παλιών μαθητών της École normale supérieure. Ένας εξέχων συνάδελφος, αιγυπτιολόγος, μου είπε: «Μα χρησιμοποιήσατε ως αντικείμενο νεκρολογίες!». Του είπα: «Αγαπητέ συνάδελφε, πώς μπορείτε να λέτε κάτι τέτοιο; Ποιο είναι το αντικείμενό σας, αν όχι οι νεκρολογίες;». Νομίζω ότι αυτό βοήθαει πολύ στο να αντιληφθούμε την απόσταση

ανάμεσα στην κοινωνιολογία και στην ιστορία. Πολλά πράγματα για τον ιστορικό εξυπακούονται, θεωρούνται ακόμα και επιτεύγματα: Αν, για παράδειγμα, ένας ιστορικός ανακαλύψει κρυφές σχέσεις —συνδέσεις, όπως τις λέμε εμείς— ανάμεσα στο τάδε και στο δείνα ιστορικό πρόσωπο, τον επαινούμε και το βλέπουμε σαν ανακάλυψη. Ενώ αν δημοσίευα, παραδείγματος χάριν, το ένα δέκατο από αυτό που θα έπρεπε να πω για να γίνει κατανοητή η λειτουργία του πανεπιστημιακού κόσμου —τα ακαδημαϊκά πεδία—, θα με θεωρούσαν απαίσιο καταδότη. Εξάλλου, νομίζω ότι η χρονική απόσταση έχει μια ιδιότητα ουδετεροποίησης — την οποία αναγνωρίζουν όλοι. Αλλά, στην περίπτωση της κοινωνιολογίας, βρισκόμαστε πάντα σε καυτά πεδία και τα πράγματα που συζητάμε είναι ζωντανά· δεν είναι νεκρά και θαμμένα.

POZE SARTIE: Γι' αυτό σκεφτήκαμε ότι αυτή η πρώτη συνέντευξη μπορούσε να επικεντρωθεί στα πολιτικά αποτελέσματα της διανοητικής εργασίας και, παίρνοντας την περίπτωση της κοινωνιολογίας, να δείξουμε πώς μετακινήθηκε, στη γαλλική πνευματική σκηνή, η μορφή του διανοούμενου: σε γενικές γραμμές, ξεκι-

νώντας από μια προφητική, μεσσιανική, καταγγελτική μορφή σ' ένα μακροσκοπικό επίπεδο της κοινωνίας —ίσως το όνομα του μεταπολεμικού Σαρτρ θα μπορούσε να θεωρηθεί έμβλημα αυτού του είδους λόγου— προς μια διαφορετική κατεύθυνση. Υπάρχει μια φράση του Φουκό που βρίσκω πολύ εντυπωσιακή: Έλεγε ότι η δουλειά του ήταν, τελικά, να γρατζουνίζει κάποια προφανή, κάποιους κοινούς τόπους. Μου φαίνεται ότι εδώ υπάρχει μια αρκετά μεγάλη εγγύτητα μεταξύ σας. Δεν είναι μια φράση που θα μπορούσες να υιοθετήσεις κι εσύ;

ΠΙΕΡ ΜΠΟΥΡΝΤΙΕ: Απολύτως. Νομίζω ότι είναι ένα από τα σημεία πλήρους συμφωνίας: η αποκήρυξη της μεγάλης μορφής του «ολικού διανοούμενου», όπως τον αποκαλώ, κατεξοχήν ενσάρκωση του οποίου είναι ο Σαρτρ, δηλαδή ο διανοούμενος που εκπληρώνει έναν ρόλο προφητικό. Ο Μαξ Βέμπερ λέει ότι προφήτης είναι εκείνος που απαντά ολικά σε ολικές ερωτήσεις, σε ερωτήσεις ζωής ή θανάτου κτλ. Και ο φιλόσοφος, στη σαρτρική του εκδοχή, είναι μια προφητική φιγούρα, με την αυστηρή έννοια του όρου, δηλαδή κάποιος που απαντά συνολικά σε υπαρξιακά, ζωτικά,

πολιτικά προβλήματα. Όσον αφορά τη γενιά μας, εν μέρει επειδή ήμασταν λίγο εξαντλημένοι και κουρασμένοι από αυτό τον ολικό ρόλο, είναι αδιανόητο να μπορούμε στη θέση του Σαρτρ· για να παρωδήσω τη φράση του Μαλρό, δεν θέλουμε να δώσουμε το νόμισμα του απόλυτου.² Δηλαδή, δεν μπορούμε πια να απαντάμε σε όλα· πρέπει να απαντάμε σε επιμέρους ερωτήσεις, σκοπίμως διατυπωμένες ως επιμέρους, αλλά να απαντάμε πλήρως, τουλάχιστον όσο πληρέστερα επιτρέπουν τα γνωστικά εργαλεία. Αυτού του είδους ο μετριασμένος επαναπροσδιορισμός του διανοητικού εγχειρήματος είναι, πιστεύω, πολύ σημαντικός, διότι συνιστά μια πρόοδο με την έννοια της μεγαλύτερης σοβαρότητας, ταυτοχρόνως επιστημονικής και πολιτικής.

Αυτό που μάλλον θα προσθέσω, σε σχέση με τον Φουκό, είναι ότι έχω μια αρκετά αγωνιστική αντίληψη της επιστήμης, πράγμα που δεν σημαίνει καθόλου «στρατευμένη». Με δυο λόγια, νομίζω ότι η κοινωνική

² *La monnaie de l'absolu*: τίτλος δοκιμίου του André Malraux που δημοσιεύτηκε το 1947 μαζί με τα «Psychologie de l'art», «Le musée imaginaire», «La création artistique». Σ.τ.Μ.

επιστήμη, είτε το γνωρίζει είτε όχι, είτε το θέλει είτε όχι, απαντά σε πολύ σημαντικά ερωτήματα. Εν πάση περιπτώσει, τα θέτει και έχει το καθήκον να τα θέτει καλύτερα από όσο δεν τίθενται στον καθημερινό κοινωνικό κόσμο. Για παράδειγμα, καλύτερα από όσο δεν τίθενται στον κύκλο των δημοσιογράφων, καλύτερα από όσο δεν τίθενται στον κύκλο των δοκιμιογράφων, καλύτερα από όσο δεν τίθενται στον κύκλο της ψευδοεπιστήμης.

POZE ΣΑΡΤΙΕ: Δεν βρίσκεσαι σε κάπως επικίνδυνο έδαφος επιστρατεύοντας την έννοια της επιστήμης; Διάβασα κάπου ότι σε αποκαλούν «Ζντάνοφ με new-look».³ Πώς μπορούμε να δώσουμε τον ορισμό αυτού που κατανοούμε ως επιστήμη χωρίς να πέσουμε θύματα

³ Ο Αντρέι Ζντάνοφ (1896-1948) ήταν ένας από τους βασικούς Σοβιετικούς ηγέτες της δεκαετίας του 1940. Η θεωρία που φέρει το όνομά του υπέτασσε τις τέχνες και τις επιστήμες στους ιδεολογικούς και πολιτικούς σκοπούς των κομμουνιστικών κομμάτων της σταλινικής περιόδου. Περιλάμβανε κυρίως την ιδέα ότι οι επιστημονικές γνώσεις διέπονται από τους ταξικούς αγώνες και αντιπαρέθετε την «προλεταριακή επιστήμη» (προοδευτική) στην «αστική επιστήμη» (αντιδραστική).

της ίδιας πλάνης που διαχώριζε «επιστημονικά» και «θεσμικά» —επειδή μια αυθεντία είχε αναλάβει να επιβάλει αυτή τη διάκριση— την επιστήμη από τη μη επιστήμη;

PIERRE MOUTON: Όντως, νομίζω ότι είναι μία από τις μεγάλες παρεξηγήσεις μεταξύ εμένα —δηλαδή αυτού που προσπαθώ να κάνω— και πολλών συγχρόνων μου, ανθρώπων της γενιάς μου που εμφανίστηκαν, ας πούμε, στην πνευματική και πολιτική ζωή την εποχή του ζντανοφισμού και υπήρξαν τότε ζντανοφικοί, ενώ εγώ ήμουν αντιζντανοφικός —πιστεύω ότι αυτή είναι μια σημαντική διαφορά— και που νομίζουν ότι διακρίνουν στη δουλειά που κάνει η κοινωνιολογία όσα συνέβαιναν στο όνομα της επιστήμης επί σταλινισμού, ιδίως αυτή τη ρήξη μεταξύ επιστήμης και ιδεολογίας που εγώ δεν υιοθέτησα ποτέ και αμφισβητώ ριζικά. Είναι ένας μυστικιστικός διαχωρισμός, που υιοθετήθηκε από τους φιλοσόφους —όχι τυχαία— και ποτέ από τους επιστήμονες, τους πρακτικούς της έρευνας. Η ρήξη αυτή είχε μια λειτουργία ευθέως ανάλογη μ' εκείνη που συναντάμε στους θρησκευτικούς και προφητικούς λόγους· επέτρεπε τον διαχωρισμό του ιερού

και του εγκόσμιου· δηλαδή χώριζε τα ιερά από τα κοσμικά, τον προφήτη (ιερό) από τους λαϊκούς. Το βρίσκω αποτρόπαιο, πιστεύω ότι μπορούμε να μιλάμε για επιστήμη ακόμα κι αν η επιστήμη μας είναι αρχαία, νεόφυτη, ασαφής κτλ. Ωστόσο, υπάρχει ένας εκ φύσεως διαχωρισμός ανάμεσα στην επιστημονική προσπάθεια που κάνει ο ιστορικός, ο εθνολόγος, ο κοινωνιολόγος ή ο οικονομολόγος και σε ό,τι κάνει, παραδείγματος χάριν, ο φιλόσοφος. Εμείς εργαζόμαστε για να επαληθευτούμε ή να διαψευστούμε.

Μπορώ να αναφέρω μια ραδιοφωνική εμπειρία μου: Μια μέρα, ήρθα να συζητήσω με τον Λεβί-Λεμπουαγέ για το τελευταίο του βιβλίο πάνω στην εργοδοσία.⁴ κι εγώ μόλις είχα γράψει ένα άρθρο για την εργοδοσία. Ήρθε—δεν θυμάμαι πια αν ήμασταν στον αέρα ή όχι—και μου είπε: «Ξέρετε, αγαπητέ μου συνάδελφε, κοίταξα την έρευνά σας, μελέτησα τα νούμερά σας, έκανα ξανά τις στατιστικές και δεν συμφωνούμε». Του είπα: «Μα πώς είναι δυνατόν; Πώς το κάνατε;» «Α, ναι,

⁴ Maurice Lévy-Leboyer (επιμ.), *Le patronat de la seconde industrialisation*, «Cahiers du Mouvement social», No 4, Éditions ouvrières, 1979.

δεν έβαλα μέσα τους τραπεζίτες». Του είπα: «Να λοιπόν γιατί διαφωνούμε». Συζητήσαμε τότε πάνω στην κατασκευή του αντικειμένου: Μπορούμε να μελετήσουμε την εργοδοσία χωρίς να συμπεριλάβουμε τους τραπεζίτες; Είναι ένα πρόβλημα για επιστημονική συζήτηση, και αφού το συζητήσαμε, μπορούσε να επαναλάβει τις στατιστικές του και να καταλήξει στα ίδια αποτελέσματα μ' εμένα. Να το είδος των πραγμάτων που, νομίζω, μου επιτρέπουν να μιλάω για επιστήμη, με την έννοια ότι, όταν λέω «επιστήμη», εννοώ ότι μπορούν να με διαψεύσουν με επιστημονικά επιχειρήματα. Αλλά ως τώρα, αυτό δεν έχει συμβεί.

Δράττομαι της ευκαιρίας να το πω διότι είμαι περήφανος: ως τώρα υπήρξα αντικείμενο επιθέσεων, αλλά ποτέ διαψεύσεων με την αυστηρή έννοια του όρου· με θλίβει ότι, στο γαλλικό διανοητικό πεδίο, έχω πολλούς εχθρούς αλλά δεν έχω αντιπάλους, δηλαδή ανθρώπους που θα έκαναν την αναγκαία δουλειά για να με διαψεύσουν. Ξέρω ότι σε παρόμοιες περιπτώσεις μου απαντάνε: «Μα, αυτό είναι ολοκληρωτισμός, γιατί εσείς είστε αδιάψευστος». Καθόλου. Αλλά για να με αναιρέσεις, πρέπει να σηκώνεσαι νωρίς, πρέπει να δουλεύεις. Ακούγεται λίγο αλαζονικό, αλλά...